

Nyári Gábor

Magyar Világ 1938–1940

Időutazás az utolsó békeévek Magyarországra

A Magyar Nemzeti Múzeumban 2019. december 6-a és 2020. március 13-a között volt látogatható a *Magyar Világ 1938–1940* elnevezésű ideiglenes kiállítás, amelynek elsődleges célja az volt, hogy egyfajta időutazás-élmény keretében, elsősorban a fiatalabb generációkat megszólítva mutassa be, milyen volt a nyolcvan évvel ezelőtti, második világháború előtti Magyarország. A kiállításon nem kizárólag a politikai és közéleti események kaptak szerepet, kiemelt cél volt, hogy a társadalmi rétegek, az egyes szervezetek, valamint az oktatás-nevelés bemutatásával sikerüljön felvázolni elődeink mindennapjait, a főbb motiváló erőket, a hétköznapi problémákat, a többséget foglalkoztató kérdéseket és az azokra adott válaszokat. Ezek együttesen mutatták be, hogy Magyarország milyen válaszlépéseket tudott adni a trianoni békediktátumra, a magyar történelem egyik legsúlyosabb tragédiájára, és hova sikerült eljutni az ezt követő két évtizedben, amikor is az ország belesodródott egy újabb világháborúba.

A kiállítás mottójának is tekinthető egy 1939-es idézet, amely Teleki Páltól, a nemzetközileg ismert és elismert földrajztudóstól, Magyarország kétszeres miniszterelnökétől származik:

„Ahhoz, hogy ezt az országot ezer éven át és a mostani körülmények között is fenn-tartsuk, olyan nemzet szükséges, amely erős akarattal, szabadságszeretettel, kemény elszántsággal rendelkezik.”

Ez egyben rámutat arra is, hogy a kiállítás nem csupán a múltat mutatta be, hanem elő kívánta segíteni, hogy a mai fiatalabb korosztályokban is kialakuljon egy olyan történelemszemlélet és nemzettudat, amely lehetővé teszi az idézetben foglaltak elérését. A fiatalok megszólításához több hagyományos, és újdonságnak számító eszközt vetettek be a tárlat készítői. Az időutazás-élmény keretében megelevenedett a '30-as évek végének Magyarországa, ami érdekessé és könnyen befogadhatóvá tette a kiállítást. A „száraz” tényanyag ismertetése mellett a személyes és közösségi sorsok bemutatásán keresztül lehetővé vált egyfajta érzelmi kötődés

kialakítása. Fontos részét képezték a tárlatnak az interaktív eszközök, amelyek kvízek és játékok segítségével elősegítették az ismeretanyag elsajátítását. Szintén a középiskolás korosztálynak készült el múzeumpedagógus szakemberek segítségével a felfedezőfüzet, amely elősegítette, hogy a diákok az egyes felvetődő kérdéskörökről úgy alkothassanak véleményt, hogy egyaránt segítségül hívják a kiállításon és a tanulmányaik során szerzett ismereteiket.

A kiállítás létrehozása embert próbáló feladat volt, elsősorban a szűkös időkeretek miatt – például a helyszíni kivitelezésre alig egy hónap állt rendelkezésre –, de köszönhetően a kicsi, de lelkes csapatnak, illetve a közreműködő intézetek és szervezetek példaértékű összefogásának, a 2019. december 6-i megnyitóra éppen sikerült elkészülni mindennel. A kiállítás a Kodolányi János Egyetem és a Magyarságkutató Intézet szervezésében, valamint az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap és a Bethlen Gábor Alapkezelő támogatásával valósulhatott meg, míg szakmai

partnerként segédkezett a helyszínt adó Magyar Nemzeti Múzeum mellett többek között az Arcanum Adatbázis Kiadó, a Fortepan, a Magyar Nemzeti Filmarchívum, az Országos Széchényi Könyvtár, a Kiscelli Múzeum vagy a Trianon Múzeum.

A tárlaton végül százhetvennégy eredeti műtárgy – valamint több mint ötszáz digitális másolat – került bemutatásra, amelyek közül több mint százhatvan magángyűjtőktől érkezett, többségük most először volt látható a nagyközönség számára. Kiemelendő, hogy a műtárgyak jelentős része annak a Tóth Lászlónak a gyűjteményéből került ki, aki a kiállítás tervezői munkálatait is ellátta.

Maga a kiállítás 315 m²-en, húsz tematikus részen és egy kávézón keresztül mutatta be az 1938–1940 közötti Magyarország eseményeit, illetve hangulatát. A '30-as évek végének Magyarországról azonban nem lehet úgy beszélni, hogy nem ejtünk szót a „kiindulópontról”, a száz évvel ezelőtti trianoni békediktátumról. Az első terem mutatja be, hogy 1920. június 4-e, az „országvesztés” időpontja hogyan érintette történelmi Magyarországot: elveszett területének kétharmada, illetve 3,5 millió magyar anyanyelvű lakos, nem beszélve a gazdasági károkról. Szinte nem volt olyan család, amelyet ne érintett volna személyesen Trianon. A terem másik fele pedig röviden összefoglalja az ezt követő húsz évben Trianonra adott válaszokat, az „országépítés” időszakát, amikor a teljes nemzet összefogásának köszönhetően, mind társadalmi, mind gazdasági, mind politikai téren sikerült talpra állni, megerősödni és jelentős nemzetközi szereplővé válni.

A következő terem egyik része a revízió gondolatát járja körül, olyan jelentős műtárgyak segítségével, mint a Szabadság téren álló egykori irredenta szoborcsoport egykorú kicsinyített terrakotta másolatai, kiemelve az etnikai és a területi revíziós

Az 1938–1940 közötti időszak írott sajtóját bemutató terem, amelynek legfontosabb eleme az újságosbódé rekonstrukciója. Az installáció egyúttal „fotófalként” is funkcionál.

elvek közötti különbségeket, illetve a főbb magyar politikai és társadalmi célokat. A terem másik felében a változó Európa került bemutatásra néhány szemléletes kép és térkép segítségével. Látható egyebek mellett, hogy az 1938 és 1940 közötti időszakban tizenegy állam szűnt meg vagy került megszállás alá Európában. Kiemelendő, hogy amíg Magyarországon a Horthy Miklós kormányzó nevével fémjelzett korszakban helyreállt az ezeréves alkotmányosság és az egyik legfőbb cél a hagyományos európai és keresztény értékeken alapuló állam fenntartása volt, addig Európában megjelentek és teret nyertek a totalitárius diktatúrák, a Szovjetunió, a fasiszta Olaszország, valamint a náci Harmadik Birodalom, amelyek megkérdőjelezték és tagadták a több száz éves múltra tekintő addigi alapvetéseket, mint például a társadalmi- és tulajdonviszonyokat vagy az Istenbe vetett hitet.

Fontos az első két terem szimbolikus megosztottsága: amíg az egyik oldalon a negatív események, az országvesztés és Európa földrajzi és politikai átrendeződése kapott helyet, addig ezekkel szemben az ezekre adott magyar válaszok, az országépítés elemei, valamint a történelmi hagyományokra és etnikai elvekre alapozó revíziós gondolat bemutatása szerepelt.

A következő rész is ketté lett osztva: az egyik oldal a magyar sajtót mutatta be – itt egy korabeli újságosbódé mása is

Földi Jolán díszmagyar ruhája, amelyben 1938-ban a Felvidékre bevonuló magyar honvédeket fogadta. (Magántulajdon)

helyet kapott, amelybe bemehettek a látogatók –, míg a másik oldal a kiállítás által feldolgozott évek belpolitikai eseményeit tette vizsgálat tárgyává. Mindkét téma már előre vetítette a közelgő tragédiát. A német terjeszkedés – 1938 márciusától, az Anschlusstól Németország közvetlen szomszédja volt Magyarországnak –, illetve ezzel összefüggésben a magyar szélsőjobb erősödése nagyban befolyásolta, hogy az addig igen sokszínű magyar sajtóból eltűnjenek bizonyos sajtótermékek és zsidó vallása, illetve származása miatt kiszoruljon számos zurnalista, szerkesztő és tulajdonos. Eközben politikai szintéren három kormányváltás is lezajlott. A magyar politikai elit igyekezett ellensúlyozni a német nyomást és a túlzott jobbratolódást, de erre sem Darányi Kálmán, sem Imrédy Béla nem volt képes, így került a kormányfői posztra második alkalommal is Teleki Pál, aki egészen 1941. április 3-án bekövetkezett haláláig meg tudta őrizni az önállóan cselekvő, független magyar politikát.

A Turán kormányzói különvonat másolata, rajta az eredeti címerrel.

A következő tematikus rész a kiállítás egyik legfontosabb és leglátványosabb eleme volt, amely a békés területi revíziókat mutatta be. A két világháború közötti magyar külpolitika törekvései ekkora érték be, így a nemzetközi helyzet változásával lehetővé váltak a békés területi revíziók is. Három alkalommal gyarapodott Magyarország területe: az 1938. november 2-i első bécsi döntéssel a Felvidék 12 ezer km²-e került vissza Magyarországhoz, a terület 870 ezer fős lakosságának 86,5%-a volt magyar nemzetiségű. Csehszlovákia szétesését követően, 1939. március 15-e és 18-a között a magyar haderő – kisebb fegyveres összecsapásokkal – vonult be a Kárpátaljára, visszaszerezve 11 ezer km²-t és bő félmillió, döntően ruszin nemzetiségű állampolgárt. A békés területi revíziók utolsó fázisa Észak-Erdély visszacszerzése volt. 1940. augusztus 30-án a második bécsi döntés 43 ezer km²-t adott vissza Magyarországnak a területen élő 2,4 millió lakossal együtt, akiknek 54%-a volt magyar.

A területi visszacsatolásokkal együtt letörtek a trianoni bilincsek, az ország ujjongott. A visszatért területekre bevonuló katonákat mindenhol éljenző, magyar viseletbe öltözött tömeg fogadta. A nagyobb városokba maga a kormányzó, Horthy Miklós vezette be a csapatokat, miközben tízezrek törtek ki örömkönyvekben.

A felhőtlen öröm és az ünneplés azonban csak a felszín volt. A magyar politikai elit tisztában volt vele, hogy a békés területi revízióknak ára van. Európa térképének

Városkép rekonstrukció, amely egy bevonulási kapuból, üzletekből és kirakatokból áll. Az egyes kirakatokban az üzletek profiljába tartozó korabeli árucikkek és hirdetések mellett kiemelt helyet kapnak a területi revíziókkal kapcsolatos eredeti plakátok és hirdetések.

nem tört meg, és a legsötétebb kommunista diktatúra időszakában is őrizte azt a díszes ruhát, amelyben a bevonuló katonákat fogadta.

A városban végigsétálva léphetett be a látogató az Apollo Filmszínházba. Itt egy, a korszak hangulatát visszaadó,

működő mozi került kiépítésre, ahol a látogatók mellett, hogy információkat kaphattak a magyar film aranykoráról, megismerkedhettek a mozivászon akkori csillagaival és munkáikkal. A vetítővászonon Muráti Lili, Szelezky Zita, Karády Katalin, Csontos Gyula és Jávor Pál filmjeinek egy-egy ikonikus részletét lehetett megtekinteni, köztük a *Halálos tavasz* című dráma híres csókjelenetét. A tapasztalatok alapján a mozi volt a diákok kedvence.

átrendeződése elsősorban két totalitárius államnak, a hitleri Németországnak és a fasiszta Olaszországnak volt köszönhető, amelyek idővel be is nyújtották a számlát. Így miközben a magyar társadalom örömmel élte meg, hogy újabb területek tértek vissza az anyaországhoz, addig a viszontagságos úttal és a várható következményekkel tisztában lévő Teleki Pál miniszterelnök hazaérkezésekor az öt ünneplő tömegnek ennyit mondott: „Csitt! Nincs okunk örvendezésre!”

A kiállítás ezen része megidézte a visszatért területeket: egy nemzeti színekbe öltöztetett városban sétálhattunk, ahol a korabeli üzletek kirakatában szerepelnek az ide kapcsolódó műtárgyak, míg ezekkel szemben Horthy kormányzói különvontának, a Turánnak a mása volt látható, a termeskocsi ablakaiban a területi revíziókban fontos szerepet kapó alakokkal, illetve szerepük leírásával. A kiállítás ezen részén került elhelyezésre a „térképasztal”, amelyen egy interaktív kvíz segítségével mérhette le a látogató a magyar és európai területi változásokról megszerzett tudását. Szintén itt volt látható két kiemelt műtárgy: a megidézett vonat oldalára lett felerősítve a Turán eredeti aranyozott címere, valamint a szabóság kirakatába került be Földi Jolán díszmagyar ruhája, amelyben 1938-ban, 14 évesen a Felvidéken fogadta a bevonuló honvédeket. Szívszorító Jolán néni története, aki később elveszítette férjét a világháborúban, majd 1947-ben méltatlan körülmények között telepítették ki a Felvidékről és számos családi tragédia érte, de soha

A filmszínházat elhagyva léphettünk be a kiállítás második részére, ahol a jelentősebb események és társadalmi rétegek bemutatása kapott helyett. 1938-ban emlékezett meg a magyarság államalapító királya, Szent István halálának 900. évfordulójáról. A keresztény államalapításra emlékezve ekkor vált nemzeti ünneppé augusztus 20-a. A kiállítás bemutatta az emlékéhez köthető jeles eseményeket: a Szent Korona közszemlére tételét, valamint Szent István épen megmaradt jobbának országjárását. Szintén az 1938-as évhez kapcsolódik az Eucharisztikus Világkongresszus budapesti megrendezése, amelyen hívők százai mellett a későbbi XII. Piusz pápa, Eugenio Pacelli bíboros is részt vett. Mind az Eucharisztikus Világkongresszus, mind a Szent István-émlékév bizonyítja, hogy Magyarország hű volt gyökereihez és keresztény hitéhez, egy olyan időszakban, amikor Európában egyre nagyobb teret nyertek a totalitárius diktatúrák és szélsőséges eszmék.

A trianoni békeszerződéshez és a revízióhoz kötődő korabeli emléktárgyak: Justice for Hungary repülőmodell, Schuler József-féle ceruzakészlet, Trianon térképjáték gyerekeknek és egyéb relikviák. (Magántulajdon)

A trianoni békediktátum következtében erősen korlátozták a magyar haderőt, így az ország nem lett volna képes megvédeni saját magát egy fegyveres konfliktusban. A '30-as évek végére sikerült elérni a fegyverkezési egyenjogúságot. A kiállítás bemutatta az 1938-as győri programot, amelynek keretében egymilliárd pengős haderőfejlesztési és gazdaságélénkítési folyamatok indultak meg, illetve az 1939-es honvédelmi törvényt, amely lehetővé tette, hogy a magyar állampolgárok fegyveresen szolgálhassák hazájukat. A különböző egyenruhák és ekkor kifejlesztett magyar harci eszközök makettjei mellett itt kapott helyet egy, a kiállítás létrehozói által készített térkép is, amely igen szemléletesen mutatta be, hogy 1938-ban a haderő terén milyen hátrányból kellett indulnia Magyarországnak a környező államokkal szemben.

A terem sarkában egy apró szavazófülke segítségével a kiállításon szavazni is lehet. 1939-ben zajlott le ugyanis egészen

1994-ig az utolsó olyan parlamenti választás – a konzervatív kormánypart elsőprő győzelmével –, amikor nem voltak az ország területén idegen megszálló csapatok. A látogató egy interaktív érintőképernyős monitoron ismerhette meg az 1939-es pártok programját, majd a szavazófülkébe belépve szavazhatott a számára szimpatikus pártra, illetve a tárlat neki legjobban tetsző részére. A pártok között a kormánypart – Magyar Élet Pártja – nyert, míg a tematikus részek között az Apollo Filmszínház lett az első.

Aba-Novák Vilmos híres pannójának mása emlékeztetett az évezredes magyar-lengyel barátságra, amelynek egy igen fontos eseménye zajlott le 1939-ben, a második világháború kitörése után. Miután a Harmadik Birodalom, majd két héttel később a Szovjetunió megtámadta Lengyelországot, Magyarország megnyitotta kapuit lengyel menekültek tizezrei előtt, és nem tett eleget annak a német követelésnek, amely az ország egyes területeit a Wehrmacht felvonulási területeként kérte használatra. Ez a lépés is mutatta, hogy a magyar-német viszony a látszattal ellentétben korántsem volt felhőtlen.

Egy apró, de szemléletes falrész engedett bepillantást elődeink pénztárcájába. A mai napig ismert Magyarországon a „havi 200 pengő fixszel az ember könnyen viccel” kezdetű sláger. Itt a látogatók arra kaphattak választ, hogy mire is volt elég 200 pengő, ha albérletet kerestek, mindennapi bevásárlásra készülődtek, nyaralni indultak vagy autót akartak vásárolni.

Nem lehet a korszak társadalmát bemutatni anélkül, hogy ne tennénk említést az erősödő antiszemitizmusról. Az első zsidótörvény 1938-ban, míg a második 1939-ben lépett életbe, ezzel erősen korlátozva több mint 200 ezer magyar állampolgárt. Bár a zsidók életét megbocsáthatatlan módon korlátozták, fizikai bántódásuk az 1944-es német megszállásig, nem esett.

A tárlat következő része foglalkozott a különböző társadalmi rétegekkel. Mivel nem volt lehetőség minden réteg részletes

bemutatására, így kettő került kiemelésre. Egy karácsonyi ünnepre készülő szalonon keresztül mutatta be a polgárságot, amely bár létszámában a magyar társadalomnak csupán 6%-át tette ki, súlya ennél jóval jelentősebb volt. Egy olyan művelt, de hagyományaira és történelmére büszke értelmiségi réteg alakult ki, amely az egész társadalom iránymutatójává vált. A polgári szalonban a korabeli ruhák, berendezési és használati tárgyak, újságok, díszek és festmények visszarepítették a látogatót a '30-as évek végének Budapestjére. Emellett a látogatók egy „szekrény” ajtajainak nyitogatásával tudhatták meg, hogy milyen is volt a korabeli polgári háztartás.

A szalonnal szemben került bemutatásra a társadalom legnagyobb részét kitevő vidéki parasztság helyzete. A '30-as évek végén az ország lakosságának közel fele, 4,5 millió ember élt meg a maga művelte földből, a birtokviszonyok azonban rendkívül szélsőségesek voltak. A magyarországi gazdaságok 75%-a öt hold alatti törpebirtok volt, azonban területileg mindezek csak az összes birtokok 10%-át tették ki. A nagybirtokokkal éppen fordítva állt a helyzet: az 1 000 hold feletti gazdaságok száma az összesnek mindössze a 0,1%-a volt, a teljes hazai birtoktest több mint 30%-át magába foglalva. A Horthy-korszak messzemenően legnagyobb társadalmi problémája a vidéki parasztság helyzete volt, amelyet nem sikerült ugyan megoldani, de voltak olyan folyamatok, mint például az Országos Nép- és Családvédelmi Alap létrehozása, amelyek javítottak a helyzeten.

A látogatók a többi társadalmi rétegről egy interaktív monitoron keresztül juthattak információkhoz, és korabeli képek megtekintésével nyerhettek betekintést mindennapi életükbe. Szintén itt kapott helyet a

A keresztény hazafias nevelés három alappillérét, az oktatást, az ifjúsági szervezeteket és a sportot bemutató terem.

tárlat közkedvelt kvíze, amely tíz kérdés megválaszolását követően sorolta be a látogatót egy korabeli társadalmi rétegbe, szakmába, illetve fotó is készült, amelyen a látogató, mint ennek a csoportnak a tagja volt látható.

A Trianon utáni talpra állás egyik legfontosabb folyamata az oktatás és nevelés fejlesztése, megreformálása volt. A korabeli politikai elit – elsősorban Klebelsberg Kuno egykori kultuszminiszter – a nemzeti megmaradás alapfeltételének tekintette, hogy a magyarságot sikerüljön kulturálisan kiemelni a környező népek közül. A rendkívül sikeres népiskolai programnak köszönhetően közel 1 500-zal nőtt az iskolák és közel 5 000-rel a képzett tanítók száma. A közoktatást megreformáló program leglátványosabb eredménye, hogy az 1930-as évek végére Magyarországon 7% alá szorult az írni-olvasni nem tudók aránya, míg ugyanekkor az analfabetizmus Romániában 42%, Jugoszláviában 45% körüli volt. A kiállítás bemutatta a hazafias, keresztény nevelés legfontosabb eredményeit, illetve annak három alappillérét: az oktatást, az ifjúsági szervezeteket, illetve a sportot. Utóbbihoz köthető, hogy 1938-ban a magyar futballválogatott ezüstérmet szerzett a franciaországi világbajnokságon.

Egy társadalom bemutatásához hozzátartozik, hogy színre kerüljenek annak olyan

Az 1930-as évek végéig megidézhető polgári szalon.

árnyoldalai is, mint a bűnözés. A kiállítás egy interaktív térkép segítségével részletesen bemutatta, hogy bár klasszikus értelemben vett szervezett bűnözésről nem lehetett beszélni, és az alvilági alakok elsősorban hamiskártyások, okirathamisítók, valamint pitiáner csalók és tolvajok voltak, kialakultak az olyan rossz hírű budapesti negyedek, mint a „Csikágó”, a „Tripolisz” vagy a „Dzsumbuj”, és történtek megdöbbentő bűntények is. Ezzel szemben vidéken a közbiztonság sokkal jobbnak bizonyult, amely elsősorban a 80% feletti megoldási aránnyal dolgozó csendőrségnek volt köszönhető. A kiállításon – ritka módon – egy csendőr őrmester teljes felszerelése fegyverével együtt volt látható.

A tárlat utolsó szakasza mutatta be a vizsgált évek két legjelentősebb alakját, Horthy Miklóst, aki 1940-ben húsz esztendeje volt az ország élén, illetve Teleki Pált, aki egyszerre volt tudós, tanár és államférfi. Az utolsó, kiemelt műtárgynak külön története van. A fából faragott, díszes angyalos-koronás címer a kiállítás tervezőjének falát díszítette, de eredete ismeretlen volt mind a tulajdonos, mind a szakemberek számára. A tárlat képi anyagainak gyűjtése közben sikerült rábukkanni arra az 1939-es fényképre, amelyen a Parlament delegációs terme volt látható, az emelvény díszeként pedig a címer. Mint kiderült, a delegációs terem díszítését 1944-ben, az ostrom előtt eltávolították, később pedig az elemek többsége eltűnt.

A díszítést az elmúlt években rekonstruálták ugyan, de az eredeti címer 1944 óta először a *Magyar Világ* kiállításon volt látható.

A kiállításához kapcsolódott még egy, a '30-as évek hangulatát megidéző kávézó. A „kávézójegyet” váltó látogatók ide beülve elkortyolhattak egy forró italt, elfogyaszthattak egy süteményt, beleolvashattak a korszak újságjaiba, és egy apró ajándéktárggyal térhettek haza. Az *Ismerd meg a Magyar Világot* pályázatnak köszönhetően közel 600, mai határokon inneni és túli középiskolás diák tekinthette meg térítésmentesen a tártatot, akik az időtazás-élmény teljessé tételéért minden esetben ingyenes „kávézójegyet” kaptak.

A kiállítás szerette volna bemutatni, hogy milyenek voltak a második világháború előtti utolsó békeévek, illetve milyen kilátások előtt állt Magyarország, mielőtt a későbbi vesztes oldalon belesodródott a háborúba. Bár a koronavírus-járvány a tárlatot is érzékenyen érintette, és a nyitva tartás utolsó időszakában már csak korlátozottan érkezhettek a látogatók, így is sikeres volt a kiállítás: 21 555-en tekintették meg, illetve sor került egy, a bemutatott témákat tudományos igényűvel feldolgozó konferenciára. A jövőbeli tervekben szerepel, hogy az elkövetkező másfél évben a kiállítást további három vidéki múzeum fogadja be.

A kiállítás szervezői: *Kodolányi János Egyetem, Magyarországtudató Intézet.*

A kiállítás támogatói: *Emberi Erőforrások Minisztériuma, Nemzeti Kulturális Alap, Bethlen Gábor Alapkezelő.*

Kurátorok: *Nyári Gábor, Rapali Vivien Regina.*

Tervező: *Tóth László.*

Helyszín: *Magyar Nemzeti Múzeum, József nádor terem.*

Időtartam: *2019. december 6. – 2020. március 13.*